

๕๗. จตุปฐมภิธานญาณคุณชาติแห่งปฐมภิทัปปัตตะ

Noble Virtues of the Worthy One with the Four Analytic Insights

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความล้ำค่าของบทความ

ความมุ่งมั่นในการบำเพ็ญเพียรภาวนานั้น เป็นเรื่องปฏิบัติอันยิ่งใหญ่ในชีวิต ไม่ใช่เรื่องจะทำเล่นๆ ไร้จุดหมาย เอาดีไม่ได้ ความจริงจึงในการเจริญข้อประพฤติปฏิบัติที่ชัดเจน อันเป็นไปตามแนวทางสายกลางแห่งปัญญา ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” ด้วยการถือนั่นใน “อริยมรรคมีองค์ ๘” โดยมุ่งมั่นในการชำระตนให้หมดจดบริสุทธิ์จาก (๑) “เวทิกกมกิลเลส” คือ กิเลสอย่างหยาบ ที่เป็นเหตุให้ล่วงละเมิดออกมาทางกายและวาจา เช่น เป็นกายทุจริต และ วาจาทุจริต ละด้วยศีลในพระวินัยปิฎก ที่เรียกว่า “อริศีลสิกขา” (๒) “ปริยฎฐานกิลเลส” คือ กิเลสอย่างกลาง ที่พลุ่งขึ้นมาเร้าร้อนอยู่ในจิตใจ ดังเช่น *นิวรณ ๕* ในกรณีที่จะข่มระงับไว้ ต้องละด้วยสมาธิในพระสูตรต้นตปิฎก ที่เรียกว่า “อริจิตตสิกขา” (๓) “อนุสยกิลเลส” คือ กิเลสอย่างละเอียดที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานอันยังไม่ถูกกระตุ้นให้พลุ่งขึ้นมา ได้แก่ *อนุสย ๗* ข่อมละด้วยปัญญาในพระอภิธรรมปิฎก ที่เรียกว่า “อริปัญญาสิกขา” เมื่อผู้ปฏิบัติมีศีลบริสุทธิ์ด้วยการประพฤติปฏิบัติ ข่อมเป็นปัทมฐานในพัฒนาจิตใจให้ปราศจากนิวรณทั้งหลาย เพราะความบริสุทธิ์แห่งสมาธิอันเป็นเหตุไม่พึงชาน และจิตที่เป็นสมาธินั้น ข่อมเป็นบาทวิถีในวิปัสสนาต่อไป ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาการคิดให้เกิดปัญญาที่บริสุทธิ์ปราศจากความไม่รู้แห่ง “อวิชชา” จนถึงการดับความยึดมั่นถือมั่นในขันธทั้ง ๕ ประการ ที่เรียกว่า “อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์” ฉะนั้น ผู้จะบรรลุธรรมได้ต้องเป็นบุคคลที่ถึงพร้อมด้วยองค์มรรคอันประเสริฐทั้ง ๘ ประการ ที่เรียกว่า “*มคคสมังคี*” คือ ประกอบด้วย “อริยมรรค ๘” ซึ่งหมายถึง (๑) ความรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ คือ ความจริงอันประเสริฐ ได้แก่ “*ทุกขสัจ-สมุทัยสัจ-นิโรธสัจ-มรรคสัจ*” ที่ทำให้เป็นอริยบุคคล และ (๒) ความรู้แจ้งแทงตลอดใน “*มรรคญาณ*” ที่สหระคด้วย “*มรรคจิต*” ได้แก่ “*โสดาปัตติมรรค-สกทาคามิมรรค-อนาคามิมรรค-อรหัตตมรรค*” ที่ทำให้ถึง “*ผลญาณ*” ที่สหระคด้วย “*ผลจิต*” ได้แก่ “*โสดาปัตติผล-สกทาคามิผล-อนาคามิผล-อรหัตตผล*” อันเป็น “*สัมมาญาณ*” และทำให้มีสามารถบรรลุถึงขั้นสูงสุดแห่งโลกุตตระ คือ “*อรหัตผลวิมุตติ*” อันเป็น “*สัมมาวิมุตติ*” ประการสำคัญ (๓) ธรรมปฏิบัติทุกอย่างนั้น ต้องสัมปยุตต์ด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” เสมอ ที่จะบ่งบอกถึงภาวะที่ถูกต้อง และดีเยี่ยมเสมอ ในการบรรลุถึงอรหันต์นั้น ต้องเริ่มด้วยปัญญา ดำเนินด้วยปัญญา และนำไปสู่ปัญญาอันยิ่ง ที่เรียกว่า “*ปัญญาแตกฉานโดยจตุปฐมภิธาน*” ที่เรียกว่า “*ปฐมภิทัปปัตตะ*” ได้แก่ (๑) “*อตลปฐมภิธาน*” ปัญญาแตกฉาน-ปริชาแจ้งในความหมาย (๒) “*ธมมปฐมภิธาน*” ปัญญาแตกฉาน-ปริชาแจ้งในหลักธรรม ทฤษฎี (๓) “*นิรุตติปฐมภิธาน*” ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ ปริชาแจ้งในภาษา และ (๔) “*ปฏิภาณปฐมภิธาน*” ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ.

บทความที่ ๕๗ ประจำปี ๒๕๕๘ – จตุปฐกสัมภิตาญาณคุณชาติแห่งปฐกสัมภิตปตตะ

พระพุทธศาสนาสอนให้คนเห็น “ความดีงาม–คุณชาติ” ในความเป็นมนุษย์ด้วยกัน จนรวมถึงเหล่าบรรดาสัตว์ทั้งหลาย ผู้เป็นเพื่อนร่วมสงสารทุกข์ด้วยกัน ความมีไมตรีจิตแก่กันและกัน จึงเป็นคุณสมบัติของผู้เจริญแล้ว คำว่า “ไมตรี” หมายถึง “คุณชาติความดีงามที่มีในมิตร” นั่นคือ ความเป็นเพื่อน–ความรัก–ความหวังดีต่อกัน–ความเชื่อใจต่อกัน–มิตรธรรม–เมตตา ฉะนั้น คุณค่าของความเป็นมนุษย์ตามนัยของพระพุทธศาสนานั้น จะแตกต่างจากคติของพราหมณ์ โดยไม่ได้คำนึงถึงชาติแห่งกำเนิด ถึงโคตรแห่งสายตระกูล ซึ่งผูกพันกับ “อวาทะวิวาหะ” คือ “การแต่งงาน” (อวาทะ คือ การแต่งงาน การสมรส การพาหญิงมาบ้านตัว) ที่อ้างออกมาว่า “ท่านคู่ควรกับเรา” หรือ “ท่านไม่คู่ควรกับเรา” ซึ่งต่างกับคติทางพระพุทธศาสนาซึ่งให้วัดหรือตัดสินคนด้วย “กรรม ๑” คือ การกระทำ ความประพฤติ ได้แก่ กายกรรม วาจากรรม และ มโนกรรม โดยถือว่าสิ่งที่ทำให้เลิศให้ประเสริฐที่เป็น (๑) “บุญกุศล” คือ สีสัมปทา ๑–อปัลณกปฏิบัติทา ๓–สังกรรม ๗ (๒) “อเนชชานาน” คือ ฆานสมาบัติ โดยเฉพาะ รูปฆาน ๔ (๓) “ปัญญาญาณ” คือ จักขุ–ญาณ–วิชา–ปัญญา–แสงสว่าง (ยถากุตญาณทัสสนะ) นั่นคือ “วิชาจรณะ” ซึ่งตรงกับคำว่า “วิชาจรณสมุปนฺโน” (ข้อ ๓ ในพุทธคุณ ๕) หมายถึง (พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น) ทรงถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ประกอบด้วย “วิชา ๓” หรือ “วิชา ๘” และ “จรณะ ๑๕” (สีลสัมปทา ๑–อปัลณกปฏิบัติทา ๓–สังกรรม ๗–ฆาน ๔) อันเป็นปฏิบัติทาเครื่องบรรลुวิชชาขั้น หรือ มีความรู้ประเสริฐความประพฤติประเสริฐ คำว่า “วิชา ๓” คือ ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ ได้แก่ “ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ–จตุปปาตญาณ–อัสวักขญาณ” ส่วน คำว่า “วิชา ๘” คือ “วิปัสสนาญาณ (ญาณในวิปัสสนา)–มโนมยิทธิ (ฤทธิ์สำเร็จด้วยใจ)–อิทธิวิธา (อิทธิวิธ–แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้)–ทิพพโสต (หูทิพย์)–เจโตปริยญาณ (ความรู้ที่กำหนดใจผู้อื่นได้)–ปุพเพนิวาสานุสสติ (ระลึกชาติได้)–ทิพพจักขุ (ตาทิพย์)–อัสวักขญาณ (ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ)” และ คำว่า “จรณะ ๑๕” ได้แก่ “สีลสัมปทา ๑” คือ ความถึงพร้อมด้วยศีล “อปัลณกปฏิบัติทา ๓” คือ อินทริยสังวร–โภชนมัตตัญญูตา–ชาคริยานุโยค “สังกรรม ๗” คือ ศรัทธา–หิริ–โอตตปปะ–พหุสุต–วิริยารัมภะ–สติ–ปัญญา และ “ฆาน ๔” คือ ปฐมฆาน–ทุติยฆาน–ตติยฆาน–จตุตถฆาน ดังนั้น ผู้ที่จะบรรลุสมณธรรมได้นั้น จะต้องลูถึง “อริยมรรค ๔” ได้แก่ โสคาปตติมรรค–สกทาคามิมรรค–อนาคามิมรรค–อรหัตตมรรค โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การบรรลุขั้น “อรหัตตมรรค–อรหัตผล” ด้วย “จตุปฐกสัมภิตาญาณคุณชาติแห่งปฐกสัมภิตปตตะ” นั่นคือ ผู้บรรลุขั้นปัญญาแตกฉานแห่งปฐกสัมภิตา ๔ ได้แก่ (๑) ญาณอันเป็นประเภทในอรรถเพื่อสามารถทำให้แจ้งและกำหนดพร้อมด้วยลักษณะของประเภทแห่งอรรถ ชื่อว่า “อัตถปฐกสัมภิตา” (๒) ญาณอันเป็นในธรรมเพื่อสามารถทำให้แจ้ง และกำหนดพร้อมด้วยลักษณะแห่งประเภทของธรรม ชื่อว่า “สัมมปฐกสัมภิตา” (๓) ญาณอันเป็นไปในการเข้าใจภาษา (เข้าใจพูด) เพื่อสามารถทำให้แจ้งและกำหนดพร้อมด้วยลักษณะ ชื่อว่า “นิรุตติปฐกสัมภิตา” และ (๔) ญาณอันเป็นไปในปฏิภาณ (ความเฉียบแหลม) เพื่อสามารถทำให้แจ้งและกำหนดพร้อมด้วยลักษณะ แห่งประเภทของปฏิภาณ ชื่อว่า “ปฏิภาณปฐกสัมภิตา”

อนึ่ง ระบบโครงสร้างสมองของมนุษย์นั้น มีศักยภาพสูงกว่าสิ่งมีชีวิตอื่นบนโลกนี้ ในการเสกสร้าง **ความนึก**
ฝัน จินตนาการ มโนภาพ ความนึกคิด ต่างๆ นานา นับประการ ฉะนั้น มนุษย์มีความนึกคิดในใจ “มโน
วิญญาน” แตกต่างกันทุกวินาทีในทุกขณะจิต ภาวะที่นึกคิดในใจนั้น เป็นไปตามเจตนาธรรม “**สัตตเจตนา ๖**”
ในการสร้างกรรมภพใหม่ให้เกิดขึ้นเสมอ โดยเจตนาความปรารถนานั้น ย่อมสหรัศด้วย “**กิลเลสตัลหา**” นั่น
คือ จิตใจถูกรอบงำด้วย “**จิตตอุปกิเลส**” อาจสร้างกรรมทั้งฝ่ายกุศลกรรมและฝ่ายอกุศลกรรม สลับกันไป
มา จนเกิดความเข้าใจผิด คิดเอาเองว่า “**ชีวิตต้องเป็นไปอย่างนี้จนตาย**” ซึ่งความเป็นจริง เกิดจากปัญญา
ถูกปิดกั้นด้วย “**อวิชชา**” คือ ความไม่รู้จริงใน (๑) “**อริยสัจ ๔ = ทุกขอริยสัจ-ทุกขสมุทัยอริยสัจ-ทุกขนิ
โรธอริยสัจ-ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ**” (๒) **เหตุและผลในกาล ๓-อัทธา ๓-ญาณ ๓ = อดีต-
อนาคต-ปัจจุบัน หรือ อดีตตั้งสญฺญาน-ญาณหยั่งรู้ส่วนอดีต อนาคตตั้งสญฺญาน-ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคต ปัจจุบัน
เป็นนังสญฺญาน-ญาณหยั่งรู้ส่วนปัจจุบัน**” (๓) “**ปฏิจจนมุขปาถ ๑๒ = อนุโลมปฏิจจนมุขปาถแห่งสมุทัยวาร-
ปฏิโลมปฏิจจนมุขปาถแห่งนิโรธวาร**” จนรวมถึงความไม่เกิดปัญญาที่เห็นธรรมโดยปรมาตมใน “**อริยมรรค
มีองค์ ๘**” ที่เรียกว่า “**อัญญมคคังควิภาวนญาณ**” ญาณคือทำให้แจ้งซึ่ง “**องค์แห่งมรรค ๘**” ที่เป็นปฏิฐานใน
การตรัสรู้บรรลुकุณอันใหญ่แห่งโลกุตตรธรรม อันเป็นคุณบาทคุณชาติแห่งอริยบุคคล ที่เรียกว่า “**มคค
สมังคิ**” หรือ “**ภาวิตตต**” คือ ผู้มีตนอันได้พัฒนาดีแล้วด้วยการเจริญภาวนาทั้ง ๔ ด้าน นั่นคือ “**กายภาวิต-ศีล
ภาวิต-จิตภาวิต-ปัญญาภาวิต**” คำบรรยายถึงสภาวะธรรมในขณะนี้ คือ บุคคลผู้ได้พัฒนาตนให้ถึง “**อริยมรรค
๘**” ได้แก่ “**โสดาปัตติมรรค-สกทาคามีมรรค-อนาคามีมรรค-อรหัตมรรค**” ซึ่งได้กลายเป็นผู้รู้แจ้งโลกใน
ระดับที่แตกต่างกันตาม “**ภูมิรู้-ภูมิธรรม-ภูมิปัญญา**” เมื่อได้เข้าใจถูกต้องในชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรมดี
แล้ว ย่อมบรรลุถึงพระอรหันต์ คือ “**ผู้ปราศจาก โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส เป็นธรรมดา**” อัน
เป็นผู้ที่คาดคะเนได้ว่า **ย่อมหลุดพ้นด้วย อริยมรรค ๘-สามัญผล ๔-และ-นิพพาน ๑** ได้อย่างแน่นอนอนในกาล
อันใกล้นี้ ซึ่งแตกต่างจากปุถุชนชาวโลกทั่วไป คือ “**ผู้มี โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส เป็น
ธรรมดา**” อันเป็นผู้ที่คาดคะเนได้ว่า **ย่อมมีชีวิตสืบเนื่อง โดยชีวิตสันตติในสงสารจักรหรือสงสารทุกข์แห่ง
วัฏฏะ** นั่นคือ มีชีวิตจมอยู่ในกระแสแห่งโลกธรรมตามภาษาชาวโลก มีชีวิตอนุโลมไปตามโลกธรรมทั้ง ๘
โดยยึดมั่นในทั้ง **สุขบ้าง (อภิจฺฐารมณ** คือ ส่วนที่น่าปรารถนา ได้แก่ **มีลาภ-มียศ-สรรเสริญ-สุข**) และ **ทุกข์
บ้าง (อนิฏฺฐารมณ** คือ ส่วนที่ไม่น่าปรารถนา ได้แก่ **ไม่มีลาภ-ไม่มียศ-นินทา-ทุกข์**) สลับกันไปสู่ความ
วินาศนิพพานไม่สิ้นสุด เกิดความเข้าใจผิดถึ้อมั่นในสังขารชั้นทั้งหลาย ที่เรียกว่า “**อุปาทานขันธ ๕ เป็น
ทุกข์**” เรื่องดังกล่าวนี้ ดูเหมือนจะเป็นสิ่งง่าย ๆ ในชีวิต ที่ปิดกั้นไม่ให้จิตใจรับคุณธรรมได้ง่าย คือ “**พูดไม่รู้
ภาษา**” มีปัญญาหางอึ่งครอบงำ คิดไม่ไกลจากหัวแม่เท้าของตน ที่โชคร้ายมากหน่อย สังคมทั้งระบบยอมรับ
ในเรื่องนี้เหมือนกันหมด เช่น สังคมในตะวันตกหรือประเทศที่พัฒนาแล้ว ศรัทธาในลัทธิวัตถุนิยมและ
บริโภคนิยม (การศึกษา-กลุ่มอำนาจ-เงิน โภคทรัพย์-ไร้คุณธรรม) พวกชนผู้หลงทิศเหล่านี้ มักถูกหลอกให้
ซื้อองค์พระประจำวันเกิดในราคาแพงๆ ยิ่งได้บุญมาก แถมหลอกให้ซื้อคอนโดแก้ว โดยอุปมาอุปไมยว่า
ชีวิตหลังความตายในปรโลกนั้น ต้องอยู่กันตามยถากรรมในคอนโดคล้ายๆ แถวๆ บางรักหรือสุขุมวิท โดย

เข้าใจว่า เมืองสวรรค์คงมีคนหนาแน่นแออัด มีสลัมคนจนที่มีบุญอยู่รอบๆ คล้ายแถวพระโขนงอะไรทำนองนั้น จึงซื้อคอนโดแถวผ่านพระดึกว่า (พระคงเจรจากับยมทูตรู้เรื่องดี คล้ายๆ หากินด้วยกัน) แทนที่จะซื้อผ่านนายหน้าขายคอนโดทั่วไป หรือแถวแจ้งวัฒนะ อะไรทำนองนี้ ซึ่งเป็นเรื่องความเชื่อไม่ประกอบด้วยเหตุผล และไม่เจริญด้วยปัญญาที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนสั่งไว้ไม่ให้พวกเราทั้งหลาย “อย่าประมาทปัญญา” คือ พุคไม่รู้จักความ พุคไม่รู้จักภาษา นั่นเอง คนเหล่านี้ ทั้งโง่และน่าสงสาร เพราะไม่ประกอบด้วยปัญญา ใช้ปัญญาในทางที่ผิด ถ้ามั่นติดมั่นในสิ่งที่ผิดจากคำสอนของศาสดา จึงเรียกว่า “ชนผู้หลงทิศ” ไม่ได้เดินตามแนวทางสายกลางแห่งปัญญา “มัชฌิมาปฏิปทา” ที่มีถ้อยมั่นในข้อประพฤติปฏิบัติโดยสัมมาปฏิปทาแห่ง “อริยมรรคมีองค์ ๘” ที่ผู้เจริญแล้ว สัตบุรุษ มหาบรุษทั้งหลายถือเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตที่งดงาม แล้วอ่านๆ มาถึงตรงนี้ ท่านคิดอะไรบ้างหรือเปล่า... หรือ จะขอให้เหมือนเดิมอย่างนี้ตลอดไป หรือ เดี่ยวตายก่อนคิด หรือ คิดได้หลังตาย จะเตรียมตัวไม่ทันการเนื้อ... !!!

นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนานั้น สอนให้คนที่คิดด้วย “ปัญญาสามัญจธรรมดา” ให้กลายเป็นคนที่คิดด้วย “ปัญญาแตกฉานด้วยคุณธรรม” นั่นคือ จากปัญญาทางอ้อมไปสู่ปัญญาถ้ำเลิศด้วยศีลธรรมอันยิ่ง เพื่อให้กลายเป็น “ผู้รู้-พหูสูตร-ปราชญ์แห่งมุนี-พระอรหันต์” อันเป็นที่สุครอบแห่งชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “พระอรหันต์ซึ่งมีสมาธิแห่งปฏิสัมภิทูปัตตะ” คือ พระอรหันต์ผู้สิ้นอาสวะแล้วด้วยบรรลุดุจปฏิบัติสัมภิทาญาณ คำว่า “ปัญญาแตกฉาน-ปฏิสัมภิทา” นั้น เป็นคำศัพท์สำคัญที่ผู้บำเพ็ญเพียรภาวนาต้องประจักษ์ให้ชัดเจน เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ชี้แนะให้ผู้ปฏิบัติธรรมเจริญอริยมรรคให้เกิด “สัมมาทิฏฐิ ๒” ทั้งที่เป็น “โลกียสัมมาทิฏฐิ” และ “โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ” ตอนนี้อย่าพูดว่า “ก็รู้เหมือนกัน แต่พูดไม่ถูก” (คือ อาการทางสมองเกิดความสับสนฟุ้งซ่านหรือฝันเพี้ยนอยู่ แต่ไม่ถึงวิปริต อย่าไปคู่เอาความคิดคนอื่น มาเป็นของตน โดยไม่เหมาะสม) ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อสมาธิของตนเอง คือ “ย่อมเกิดความประมาทปัญญา” อาการดังกล่าวนี้ มักเกิดกับผู้อ่านมาก ผู้ฟังมาก แต่ไม่ยอมทำ “โยนิโสมนสิการ” ที่เป็น “จินตามยปัญญา” ของตนเองจนเกิดเป็น “จินตามยญาณ-สุตมยญาณ” พอเห็นคนอื่น “คิดได้-คิดออก-คิดเป็น” ก็เหมาเอาว่า “ตนเองก็คิดได้เช่นนั้น” แต่ก็ไม่เคยแสดงธรรมหรือบทความอะไรไว้เลยในภพนี้ ชอบทำตัวเหมือนมืองค์หรือบรรลุดุจธรรมวิเศษแล้วก็มีเหมือนกัน อย่างไรก็ตาม “ของปลอมอยู่ได้ไม่นาน” เพราะมันไม่สามารถพัฒนาองค์ความรู้ให้ก้าวหน้าขึ้นเองได้ในทางที่ถูกโดยธรรม เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าทางรู้แจ้งอย่างแท้จริง ที่มี “อริยสาวก-อริยสาวิกา” แห่งองค์ตถาคตผู้มีพระภาคเจ้า เจริญรอยตามด้วยศรัทธาและฉันทะที่แรงกล้า ให้ระวางอย่าหลงเชื่อพวก “พระซี้กลาก-ครูซี้กลาก-นักวิชาการซี้กลาก-ดีออกเตอร์ซี้กลาก” (ทักษะยังไม่ถึงขั้นมีอาชีพหรือการรับรองมาตรฐานคุณภาพได้) ที่มีเกลื่อนกลาดในสังคมที่หลอกคนอื่นเลี้ยงชีพ ประการสำคัญสังคมไทยยังไม่พร้อมที่จะพัฒนาตนไปสู่ “สังคมแห่งการเรียนรู้” อย่างแท้จริง คนรุ่นหลังหาบุคคลต้นแบบตัวอย่างที่ดีได้ยาก คือ หากคนที่บรรลุนิฉิบวาทางปัญญาได้ยาก ส่วนใหญ่ ยังถูกรอบงำด้วยมี “ตาบอดสี” ยังชอบสีนั้นสีนี้อยู่ ยังไม่รู้จักศักดิ์ศรีตนเองดีพอ ชอบชักนำไปในทางที่ผิด ซึ่งเป็นชีวิตที่อาภัพน่าสงสารมาก พุทโธ... ชัมโม... สังโฆ... อุตตโม... เรื่องนี้ไม่กินความจริงแน่นอน...!!!

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า “พระปัญญาญาณ-จักขุ ๕-ทศพลญาณ” ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เรียกว่า “วิชา” ซึ่งเป็นปัญญาความรู้ที่เป็นปฏิบัติต่อ “ปัญญาสามัญ” ของชาวโลก ที่เรียกว่า “ดิรัจฉานวิชา” หมายถึง วิชาที่ไม่มีอำนาจทำให้ผู้รู้เหล่านั้นพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง เป็นวิชาที่เป็นปฏิบัติร้ายแรงต่อ “พระสัตตสุสานัน” คือ คำสอนของพระศาสดา นั้นเอง ดังนี้

- (๑) รู้เพื่อกำหนดข้อมใจ หรือเสริมความคิดใคร่ มิใช่เพื่อ “วิราคะ” คือ ความคลายกำหนด
- (๒) รู้เพื่อผูกมัดด้วยเดือร้อน หรือประกอบทุกข์ มิใช่เพื่อ “วิสังโยค” คือ ความหมดเครื่องผูกมัด
- (๓) รู้เพื่อพอกพูนกิเลส มิใช่เพื่อ “อปยะ” คือ ความไม่พอกพูนกิเลส
- (๔) รู้เพื่อความอยากอันใหญ่ ความมักใหญ่ มักมากอยากใหญ่ มิใช่เพื่อ “อัปปัจจตา” คือ ความมักน้อย
- (๕) รู้เพื่อความไม่สันโดษ มิใช่เพื่อ “สันตุญฐิ” คือ ความสันโดษ
- (๖) รู้เพื่อความคลุกคลีอยู่ในหมู่ มิใช่เพื่อ “ปวิเวก” คือ ความสงัด
- (๗) รู้เพื่อความเกียจคร้าน มิใช่เพื่อ “วิริยารัมภะ” คือ การประกอบความเพียร
- (๘) รู้เพื่อความเลี้ยงยาก มิใช่เพื่อ “สุภรตา” คือ ความเลี้ยงง่าย

แต่อย่างไรก็ตาม พระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มีจุดประสงค์เพื่อกิจต่อไปนี้

- (๑) “เอกัณตนิพพิทา” คือ ความหน่ายสิ้นเชิง ไม่หลงไหลเคลิบเคลิ้ม
- (๒) “วิราคะ” คือ ความคลายกำหนด ไม่ยึดติดรัดตัว เป็นอิสระ
- (๓) “นิโรธ” คือ ความดับ หมดกิเลสหมดทุกข์
- (๔) “อุปสมะ” คือ ความสงบ
- (๕) “อภิญญา” คือ ความรู้ยิ่ง ความรู้ชัด
- (๖) “สัมโพธิ” คือ ความตรัสรู้
- (๗) “นิพพาน” คือ ภาวะที่ปลอดจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง

เพราะฉะนั้น พระธรรมของพระพุทธศาสนาที่เป็นแก่นสารที่แท้จริงต้องประกอบด้วยคุณธรรมทั้ง ๑๕ ประการ ดังกล่าวข้างต้น ไม่เป็นอื่น ไม่เป็นสอง อย่างแน่นอน ถ้ามีข้อประพฤติปฏิบัติที่ผิดเพี้ยนไปจากหลักการดังกล่าวนี้ ถือว่าผิดพระธรรมวินัยนี้อย่างแน่นอน ไม่ควรไปถือนั่นคิดมันให้เสียการโดยเปล่าประโยชน์ เสียคุณอันใหญ่โดย “โลกุตตรธรรม ๘” ย่อมปราศจากหรือห่างไกลโดยสามารถแห่งวิโมกข์ด้วย **อริยมรรค ๔-สามัญผล ๔-นิพพาน ๑** ได้จริง ที่เรียกว่า “โลกุตรวิมอกข์” เพราะอริยมรรคทั้งหลายย่อมข้ามโลก พร้อมด้วยสามัญผลและนิพพานข้ามไปแล้วจากโลกโดยชอบอันยอดเยี่ยม นั่นคือ พระธรรมที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้เองถึงพระปัญญาญาณดีแล้ว ที่เรียกว่า “พระอุตรสัมมาสัมโพธิญาณ” นั้นเอง เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงชื่อว่า “ตถาคต” เพราะตรัสรู้ความแท้จริง

แต่อย่างไรก็ตาม “อริยมรรคญาณ ๔” ชื่อว่า “ความแท้จริง-ไม่เป็นอย่างอื่น” เพราะไม่ผิดสภาวะและลักษณะ พร้อมด้วยรสของ “อริยสังข์ ๔” (และกิจในอริยสังข์ ๔) อันเป็นเหตุแห่งความเป็นไป การกลับไป และทั้งสองอย่างนั้น รวบรวมธรรมที่ควรรู้ไว้ทั้งหมดอย่างนี้ว่า นี้ทุกข์ คือ “**ทุกขสังข์-ทุกขญาณ** (สิ่งที่ควรรู้โดยปริญา)-**ทุกขญาณ**” นี้เหตุให้เกิดทุกข์ คือ “**สมุทัยสังข์-สมุทัยญาณ** (สิ่งที่ควรละโดยปหานะ)-**ทุกขสมุทัยญาณ**” นี้ความดับทุกข์ คือ “**นิโรธสังข์-นิโรธญาณ** (สิ่งที่ควรกระทำให้แจ้งโดยสังขิจริยา)-**ทุกขนิโรธญาณ**” นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คือ “**มรรคสังข์-มรรคญาณ** (สิ่งที่ควรเจริญโดยภาวนา)-**ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาญาณ**” และของธรรมทั้งหลายเพื่อความเป็นไปโดยอาการไม่วิปริต ได้แก่ การไม่ลุ่มหลงและการตรัสรู้ในอริยมรรคญาณนั้น ซึ่งได้ด้วยการตัดขาดฝ่ายที่เศร้าหมอง ตรัสรู้ผูกพันสภาวะตามเป็นจริง อันมีวิภาคแห่งอริยมรรคญาณนั้นเป็นต้นว่า (๑) “**ทุกข์**” มีการเบียดเบียน ประทุแต่ง เผลา แปรปรวน เป็นอรรถ (๒) “**สมุทัย**” มีการขวนขวายเป็นเหตุ พัวพัน ห่วงใย เป็นอรรถ (๓) “**นิโรธ**” เป็นเครื่องสลัดออก สกัดจากกิเลส ไม่ประทุแต่งอมตะ เป็นอรรถ (๔) “**มรรค**” นำออกไป เป็นเหตุ เป็นทัสสนะ (ญาณทัสสนะ) เป็นอธิบดี เป็นอรรถ พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่มีผู้อื่นแนะนำ ทรงรู้ คือ บรรลุอริยมรรคญาณเหล่านั้นด้วยพระองค์เอง เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงชื่อว่า “**ตถาคต**” เพราะตรัสรู้ความแท้จริง ในทำนองเดียว ญาณของท่านผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรคนี้ เป็น “**ทุกขญาณ-ทุกขสมุทัยญาณ-ทุกขนิโรธญาณ-ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาญาณ**” (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 1046 -1047 FILE 68) ดังนี้

[๒๖๖] ในญาณเหล่านั้น “**ทุกขญาณ**” เป็นไฉน
 ความรู้ทั่ว ความรู้ชัด ความเลือกเฟ้น ความค้นคว้า ความสอดคล้องธรรม ความกำหนดดี ความเข้าไป กำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ความเป็นบัณฑิต ความเป็นผู้ฉลาด ความเป็นผู้ละเอียด ความแจ่มแจ้ง ความคิด ความพิจารณา ปัญญากว้างขวางดังแผ่นดิน ปัญญาอันทำลายกิเลส ปัญญาอันนำไปรอบ ความเห็นแจ้ง ความรู้ทั่วพร้อม ปัญญาดังปลุก ปัญญาเป็นใหญ่ ปัญญาเป็นกำลัง ปัญญาดังศาสตรา ปัญญาดังปราสาท ปัญญาเป็นแสงสว่าง ปัญญาเป็นรัศมี ปัญญารุ่งเรือง ปัญญาดังรัตนะ ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิที่ปรากร **“ทุกข์”** เกิดขึ้น นี้ท่านกล่าวว่า “**ทุกขญาณ**”

[๒๖๗] ในญาณเหล่านั้น “**ทุกขสมุทัยญาณ**” เป็นไฉน
 ความรู้ทั่ว ความรู้ชัด ความเลือกเฟ้น ความค้นคว้า ความสอดคล้องธรรม ความกำหนดดี ความเข้าไป กำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ความเป็นบัณฑิต ความเป็นผู้ฉลาด ความเป็นผู้ละเอียด ความแจ่มแจ้ง ความคิด ความพิจารณา ปัญญากว้างขวางดังแผ่นดิน ปัญญาอันทำลายกิเลส ปัญญาอันนำไปรอบ ความเห็นแจ้ง ความรู้ทั่วพร้อม ปัญญาดังปลุก ปัญญาเป็นใหญ่ ปัญญาเป็นกำลัง ปัญญาดังศาสตรา ปัญญาดังปราสาท ปัญญาเป็นแสงสว่าง ปัญญาเป็นรัศมี ปัญญารุ่งเรือง ปัญญาดังรัตนะ ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิที่ปรากร **“ทุกขสมุทัย**” เกิดขึ้น นี้ท่านกล่าวว่า “**ทุกขสมุทัยญาณ**”

ในญาณเหล่านั้น **“ทุกขนิโรชญาณ”** เป็นไฉน

ความรู้ทั่ว ความรู้ชัด ความเลือกเฟ้น ความค้นคว้า ความสอดคล้องธรรม ความกำหนดดี ความเข้าไป กำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ความเป็นบัณฑิต ความเป็นผู้ฉลาด ความเป็นผู้ละเอียด ความแจ่มแจ้ง ความคิด ความพิจารณา ปัญญากว้างขวางดังแผ่นดิน ปัญญาอันทำลายกิเลส ปัญญาอันนำไปรอบ ความเห็นแจ้ง ความรู้ทั่วพร้อม ปัญญาตั้งปลูก ปัญญาเป็นใหญ่ ปัญญาเป็นกำลัง ปัญญาตั้งศาสตรา ปัญญาตั้งปราสาท ปัญญาเป็นแสงสว่าง ปัญญาเป็นรัศมี ปัญญารุ่งเรือง ปัญญาตั้งรัตนะ ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิที่ปรารภ **“ทุกขนิโรช”** เกิดขึ้น นี่ท่านกล่าวว่า **“ทุกขนิโรชญาณ”**

ในญาณเหล่านั้น **“ทุกขนิโรชคามินีปฏิปทาญาณ”** เป็นไฉน

ความรู้ทั่ว ความรู้ชัด ความเลือกเฟ้น ความค้นคว้า ความสอดคล้องธรรม ความกำหนดดี ความเข้าไป กำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ความเป็นบัณฑิต ความเป็นผู้ฉลาด ความเป็นผู้ละเอียด ความแจ่มแจ้ง ความคิด ความพิจารณา ปัญญากว้างขวางดังแผ่นดิน ปัญญาอันทำลายกิเลส ปัญญาอันนำไปรอบ ความเห็นแจ้ง ความรู้ทั่วพร้อม ปัญญาตั้งปลูก ปัญญาเป็นใหญ่ ปัญญาเป็นกำลัง ปัญญาตั้งศาสตรา ปัญญาตั้งปราสาท ปัญญาเป็นแสงสว่าง ปัญญาเป็นรัศมี ปัญญารุ่งเรือง ปัญญาตั้งรัตนะ ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิที่ปรารภ **“ทุกขนิโรชคามินีปฏิปทา”** เกิดขึ้น นี่ท่านกล่าวว่า **“ทุกขนิโรชคามินีปฏิปทาญาณ”**

ชื่อว่า **“ญาณ”** เพราะอรรถว่ารู้ธรรมนั้น ชื่อว่า **“ปัญญา”** เพราะอรรถว่ารู้ชัด เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าว ว่า **“ทุกขญาณ-ทุกขสมุทฺถญาณ-ทุกขนิโรชญาณ-ทุกขนิโรชคามินีปฏิปทาญาณ”**

นอกจากนี้ **“มรรคญาณ”** แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ควรให้แจ่มแจ้งด้วยวัตถุ ๘ ประการ และใน **“มรรคญาณ”** นั้น ควรให้แจ่มแจ้งในกาล ๓ ควรรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง มีสภาวะกิจเป็นต้น มีที่อยู่พิเศษ เป็นต้น และมีนามและโคตรอันเนื่องด้วยขันธ เป็นต้น ในขันธธาตุอายตนะที่เป็นอดีตอันแตกต่างกันมีเลว เป็นต้น ของสัตว์ผู้แตกต่างกันมีความเลว เป็นต้น อันไม่มีประมาณในโลกธาตุอันไม่มีประมาณ (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตก เล่ม ๑ ภาค ๔ - หน้าที่ 241-242 FILE 45) ดังนี้

(๑) **“อัปปฏิหตญาณ”** –ญาณที่ไม่มีอะไรกระทบได้ พระญาณของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ข้องไม่มีอะไรกระทบแล้ว ในความวิเศษมี วรรณ สัตถฐานกลั่นรสและผัสสะ เป็นต้น ของรูปธรรม อันเกิดขึ้นเพราะปัจจัยนั้นๆ ในรูปธรรมทั้งหลายอันละเอียดยิ่ง ตั้งอยู่ภายในและอยู่ไกล อันเนื่องด้วยอินทรีย์ ย่อมเป็นไปโดยประจักษ์ในที่ทั้งปวงคลุมมะขามป้อมที่วางไว้บนฝ่ามือ **“ญาณ”** เหล่านี้คือญาณในอนาคตและปัจจุบันก็เหมือนอย่างนั้น ชื่อว่า **“อัปปฏิหตญาณในกาล”** เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวว่า **“อัปปฏิหตญาณ”** ของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพุทธะในส่วนอดีต อนาคต ปัจจุบัน (**“อดีตังสญาณ”** –ญาณหยั่งรู้ส่วนอดีต รู้อดีตและสาวหาเหตุปัจจัยอันต่อเนื่องมาได้ ๑ **“อนาคตังส**

ญาณ” –ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคต รู้อนาคต หยั่งผลที่จะเกิดสืบต่อไปได้ ๑ “ปัจจุปบันนังสญาณ” –ญาณหยั่งรู้ส่วนปัจจุบัน รู้ปัจจุบัน กำหนดได้ถึงองค์ประกอบและเหตุปัจจัยของเรื่องที่เป็นไปอยู่ ๑) ก็ญาณเหล่านั้น ชื่อว่า “จริงแท้ไม่เป็นอย่างอื่น” เพราะไม่คิดไปจากสภาวะลักษณะ พร้อมด้วยรสแห่งธรรมทั้งหลายในญาณนั้นๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบรรลุนิยามเหล่านั้นด้วย “สยัมภูญาณ” (ญาณของพระสยัมภูผู้ตรัสรู้เอง หรือปรีชาหยั่งรู้ของพระสยัมภูผู้ตรัสรู้เอง) จึงชื่อว่า “ตถาคต” เพราะทรงรู้ความจริงแท้ด้วยประการฉะนี้

(๒) “จตุปปฏิสัมภิตาญาณ” –ญาณคือ “ปฏิสัมภิตา ๔” ปัญญาแตกฉาน ได้แก่ (๑) “อตฺตปปฏิสัมภิตา” ปัญญาแตกฉานในอรรถ ปรีชาแจ้งในความหมาย เห็นข้อธรรมหรือความย่อ ก็สามารถแยกแยะอธิบายขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่ง ก็สามารถคิด แยกแยะกระจายเชื่อมโยงต่อกันออกไปได้จนล่วงรู้ถึงผล (๒) “ธมฺมปปฏิสัมภิตา” ปัญญาแตกฉานในธรรม ปรีชาแจ้งในหลัก เห็นอรรถอธิบายพิสดาร ก็สามารถจับใจความมาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เห็นผลอย่างหนึ่ง ก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้ (๓) “นิรุกติปปฏิสัมภิตา” ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ ปรีชาแจ้งในภาษา รู้ศัพท์ ถ้อยคำบัญญัติ และภาษาต่างๆ เข้าใจใช้คำพูดชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจและเห็นตามได้ (๔) “ปฏิภาณปปฏิสัมภิตา” ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ ปรีชาแจ้งในความคิดทันการ มีไหวพริบ ชี้แจงในความรู้ที่มีอยู่ เอามาเชื่อมโยงเข้าสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ ใช้ประโยชน์ได้สลับเหมาะ เข้ากับกรณีเข้ากับเหตุการณ์

(๓) “จตุเวสารัชชญาณ” –ญาณคือ “เวสารัชชธรรม ๔” ความไม่ครั้นคร้าม ความแก้แค้นล้างอาชญา พระญาณอันเป็นเหตุให้ทรงแก้แค้นล้างอาชญา ไม่ครั้นคร้าม ฉะนั้น พระตถาคตเจ้าไม่ทรงมองเห็นว่า ใครก็ตาม จักทักท้วงพระองค์ได้โดยชอบธรรมในฐานะเหล่านี้ ได้แก่ (๑) “สัมมาสัมพุทธปปฏิญญา” ท่านปปฏิญญาว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะ ธรรมเหล่านี้ท่านยังไม่รู้ ซึ่งก็เป็นปรปวาท [ปะ-รับ-ปะ-วาด] คำกล่าวของคนพวกอื่นหรือลัทธิอื่นที่ไม่จริงแท้ (๒) “จิณฺหาสวปปฏิญญา” ท่านปปฏิญญาว่าเป็นจิณฺหาสพ อาสวะเหล่านี้ของท่านยังไม่สิ้น ซึ่งก็เป็นปรปวาท [ปะ-รับ-ปะ-วาด] คำกล่าวของคนพวกอื่นหรือลัทธิอื่นที่ไม่จริงแท้ (๓) “อันตรายิกธรรมวาทะ” ท่านกล่าวธรรมเหล่านี้ว่าเป็นอันตราย ธรรมเหล่านั้นไม่อาจก่ออันตรายแก่ผู้สั่งเสพได้จริง ซึ่งก็เป็นปรปวาท [ปะ-รับ-ปะ-วาด] คำกล่าวของคนพวกอื่นหรือลัทธิอื่นที่ไม่จริงแท้ (๔) “นียยานิกธรรมเทศนา” ท่านแสดงธรรมเพื่อประโยชน์อย่างใด ประโยชน์อย่างนั้นไม่เป็นทางนำผู้ทำตามให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบจริง ซึ่งก็เป็นปรปวาท [ปะ-รับ-ปะ-วาด] คำกล่าวของคนพวกอื่นหรือลัทธิอื่นที่ไม่จริงแท้

(๔) “บัญญัติปริจฉาญาณ” –ญาณคือ “กำหนดคติ ๕” ได้แก่ (๑) “นिरยคติ” (๒) “ตริจฉานคติ” (๓) “เปตคติ” (๔) “มุนษยคติ” (๕) “เทวคติ” หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึง นรก-สภาวะหรือที่อื่นไม่มี ความสุขความเจริญ ๑ ตริจฉานโยนิ-กำเนิดเดิรัจฉาน พวกมีคัมภีร์เวลา ๑ เปรตวิสัย-ภูมิแห่งผู้ หิวกระหายไร้สุข (รวมทั้ง อสุรกาย-พวกหวาดหวั่นไร้ความรื่นเริง) ๑ มนุษย์ ๑ เทวดา ๑ คติ ทั้งหมดนี้ คือ “มหานรก๘ ขุม” มีสัตวชีวนรก เป็นต้น “อุสสทนรก ๑๖ ขุม” มีกุกกุลนรก เป็นต้น และ “โลกันตนรก” ชื่อว่า “นรก” เพราะไม่มีความชื่นใจ มีแต่ทุกข์โดยส่วนเดียว และชื่อว่า “คติ” เพราะต้องไปด้วยกรรมของตน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า “นिरยคติ” แม้ “สิตนรก” ซึ่งมีคติดี ก็รวมอยู่ ภายในนรกเหล่านั้น สัตว์ทั้งหลายมีहनอน แมลง ตั๊กแตน งู นก กระรอกน้อย สุนัขบ้าน และสุนัข จิ้งจอก เป็นต้น ชื่อ “ตริจฉาน” เพราะเป็นสัตว์ไปขวาง ชื่อ “ตริจฉานคติ” เพราะไปสู่ความเป็น เดิรัจฉาน นั่นเอง ชื่อว่า “เปตตะ” เพราะเปรตทั้งหลาย มีปรทัตตูปชีวิเปรต และนิชฌามตัณหิก เปรต เป็นต้น มีแต่ความหิวกระหายไป คือ ปราศจากความสุขสบาย มากไปด้วยความทุกข์ ชื่อว่า “เปตคติ” เพราะไปสู่ความเป็นเปรตนั่นเอง แม้พวกอสูร มีกัญชिकासูร เป็นต้น ก็อยู่ภายในเปรต เหล่านี้ ผู้อยู่ในมหาทวีป ๔ มีชมพูทวีป เป็นต้น กับผู้อยู่ในทวีปเล็กๆ ชื่อว่า “มุนษย” เพราะเป็น ผู้มีใจสูง ชื่อว่า “มุนษยคติ” เพราะไปสู่ความเป็นมุนษยนั่นเอง หมู่เทพ ๒๖ เหล่านี้ คือ ตั้งแต่เทพ ชั้นจาตุมหาราชิกา จนถึงเทพผู้ได้เนวสัตยญาณาสัตยญาณตะ ย่อมเพลิตเพลิต คือ เล่นกีฬา และ รุ่งเรื่องด้วยฤทธาภาพของตน เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า “เทวะ” ชื่อว่า “เทวคติ” เพราะไปสู่ความ เป็นเทวดานั้นเอง ก็ “คติ” เหล่านี้ เพราะความต่างกันของ “อุบัตกัพ” อันเกิดด้วย “กรรมวิญญะ” (ความหมุนเวียนแห่งกรรม) นั้นๆ ฉะนั้น โดยเนื้อความ ได้แก่ “วิบากขันธ” และ “กฏัตตารูป” (รูปเกิดแต่กรรม)

(๕) “อสาธาณญาณ” –ญาณคือ “อสาธาณะ ๖” ญาณที่ไม่ทั่วไปแก่พระสาวกทั้งหลาย ได้แก่ (๑) “อินทริยปรปริยัตติญาณ” ได้แก่ ปัญญาหยั่งรู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทริยของสัตว์ทั้งหลาย (๒) “อสาธานุสยญาณ” ได้แก่ ปัญญาหยั่งรู้อาสยะ คือ อธิยาศัย และกิเลสที่นอนเนื่องในสันดาน ของสัตว์ (๓) “ยมกปาฏิหาริญาณ” ได้แก่ ปัญญาหยั่งรู้การทำยมกปาฏิหาริย์ (๔) “มหากรรณสมา ปัตติญาณ” ได้แก่ ปัญญาหยั่งรู้ในการเข้ามหากรรณสมาบัติ (๕) “สัพพัญญุตญาณ” ได้แก่ ปัญญา หยั่งรู้ธรรมทั้งปวง (๖) “อนาวรณญาณ” ได้แก่ ปัญญาหยั่งรู้ธรรมอันไม่มีอะไรขัดข้อง

(๖) “สัตตโพชฌังควิภาวนญาณ” –ญาณคือทำให้แจ้งซึ่ง “โพชฌงค์ ๗” ย่อมเป็นไปในธรรมฝ่ายเครื่อง เป็นเหตุให้ได้ ปลุก บำรุง ให้ถึง ความตรัสรู้ ให้ถึงพร้อม หรืออรรกว่า ย่อมตรัสรู้ ว่าตรัสรู้ตาม ว่า ตรัสรู้เฉพาะ ว่าตรัสรู้พร้อม ด้วย “โพชฌงค์” คือ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ ได้แก่ (๑) “สติ สัมโพชฌงค์” สติ-ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง (๒) “ธรรม

วิจัยสัมโพชฌงค์” ธรรมวิริยะ–ความเพียรธรรม ความสอดส่องสืบค้นธรรม (๓) “วิริยะสัมโพชฌงค์” วิริยะ–ความเพียร (๔) “ปีติสัมโพชฌงค์” ปีติ–ความอิ่มใจ (๕) “ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์” ปัสสัทธิ–ความผ่อนคลายสงบเย็นกายใจ (๖) “สมาธิสัมโพชฌงค์” สมาธิ–ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วแน่ในอารมณ์ (๗) “อุเบกขาสัมโพชฌงค์” อุเบกขา–ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง

(๓) “อัญญมัทธกัณฐิกาวินญาณ” –ญาณคือทำให้แจ้งซึ่ง “องค์แห่งมรรค ๘” ที่สหระคด้วย “จริยา ๘” ได้แก่ (๑) “ทัสสนจริยาแห่งสัมมาทิฐิ” เพราะประพจน์ด้วยการทำนิพพานให้ประจักษ์ คือ “รู้ อกุศลและอกุศลมูล–รู้กุศลและกุศลมูล–รู้อริยสัจ ๔–รู้กาล ๓–รู้ปฏิจตุสมุปบาท ๑๒–รู้ไตรลักษณ์” (๒) “อภิโรปนจริยาแห่งสัมมาสังกัปปะ” เพราะประพจน์ปลุกฝังจิตไว้ในอารมณ์นั้น คือ “กุศลวิตก ๓” (๓) “ปริคคหจริยาแห่งสัมมาวาจา” เพราะประพจน์ยี่ตวจีสังวร ๔ อย่างของ สัมมาวาจา นั้น คือ “วีสุจริต ๔” (๔) “สมุฏฐานจริยาแห่งสัมมากัมมันตะ” เพราะประพจน์ตั้งอยู่ในกายสังวร ๓ อย่าง คือ “กายสุจริต ๓” (๕) “โวทานจริยาแห่งสัมมาอาชีวะ” เพราะประพจน์ผ่องแผ้ว หรือ “ปริสุทธจริยา” –ประพจน์บริสุทธิ์ คือ “ประกอบอาชีพสุจริตหรือสัมมาชีพ” (๖) “ปคคหจริยาแห่งสัมมาวายามะ” เพราะประพจน์ประคองใจ คือ “สัมมัมปธาน ๔” (๗) “อุปปัฏฐานจริยาแห่งสัมมาสติ” เพราะประพจน์ตั้งมั่น คือ “สติปัฏฐาน ๔” (๘) “อวิกเขปจริยาแห่งสัมมาสมาธิ” เพราะประพจน์ไม่ฟุ้งซ่าน คือ “รูปฌาน ๔”

(๘) “นवानุพุพวิหารสมาปัตติญาณ” –ญาณคือการเข้า “อนุพุพวิหาร ๘–อนุพุพวิหาร ๘” ธรรมเครื่องอยู่ที่ประณีตต่อกันขึ้นไปโดยลำดับ ได้แก่ (๑) “กามสัณญา” ของท่านผู้เข้า “ปฐมฌาน” ย่อมดับไป (๒) “วิตกและวิจารณ์” ของท่านผู้เข้า “ทุติยฌาน” ย่อมดับไป (๓) “ปีติ” ของท่านผู้เข้า “ตติยฌาน” ย่อมดับไป (๔) “ลมอัสสาสะและปีตัสสะ” ของท่านผู้เข้า “จตุตถฌาน” ย่อมดับไป (๕) “รูปสัณญา” ของท่านผู้เข้า “อากาสนัญญาตนะ” ย่อมดับไป (๖) “อากาสนัญญาตนะสัณญา” ของท่านผู้เข้า “วิญญาณัญญาตนะ” ย่อมดับไป (๗) “วิญญาณัญญาตนะสัณญา” ของท่านผู้เข้า “อากิญจัญญาตนะ” ย่อมดับไป (๘) “อากิญจัญญาตนะสัณญา” ของท่านผู้เข้า “เนวสัณญานา สัณญาตนะ” ย่อมดับไป (๙) “สัณญาและเวทนา” ของท่านผู้เข้า “สัณญาเวทิตินิโรธ” (นิโรธสมาบัติ) ย่อมดับไป

(๙) “ทศพลญาณ” –ญาณเป็นกำลังของพระตถาคต ๑๐ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า หรือ พระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคต ๑๐ ประการ ที่ทำให้พระองค์สามารถบั่นลือสีหนาท ประกาศพระศาสนาได้ มั่นคง (๑) “ฐานาฐานญาณ” ปรีชาหยั่งรู้ฐานะและอฐานะ คือ รู้กฎธรรมชาติเกี่ยวกับขอบเขตและ จิตขึ้นของสิ่งทั้งหลายว่า อะไรเป็นไปได้ อะไรเป็นไปไม่ได้ และแค่ไหนเพียงไร โดยเฉพาะในแง่

ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล และกฎเกณฑ์ทางจริยธรรม เกี่ยวกับสมรรถวิสัยของบุคคล ซึ่งจะได้รับผลกระทบที่ดีและชั่วต่างๆ กัน (๒) “*กรรมวิปากญาณ*” ปรึกษาหยั่งรู้ผลของกรรม คือสามารถกำหนดแยกการให้ผลอย่างสลับซับซ้อน ระหว่างกรรมดีกับกรรมชั่ว ที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ มองเห็นรายละเอียดและความสัมพันธ์ภายในกระบวนการก่อผลของกรรมอย่างชัดเจน (๓) “*สัพพัตถคามินีปฏิบัติญาณ*” ปรึกษาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวง คือ สுகคติ ทุกคติ หรือพ้นจากคติ หรือปรึกษาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่อรรถประโยชน์ทั้งปวง กล่าวคือ ทัศนธรรมมีกัตถะ สัมปรายิกัตถะ หรือ ปรมัตถะ คือ รู้ว่าเมื่อปรารถนาจะเข้าถึงคติหรือประโยชน์ใด จะต้องทำอะไรบ้าง มีรายละเอียดวิธีปฏิบัติอย่างไร (๔) “*นानาธาตุนญาณ*” ปรึกษาหยั่งรู้สภาวะของโลกอันประกอบด้วยธาตุต่างๆ เป็นอนเนก คือ รู้สภาวะของธรรมชาติ ทั้งฝ่ายอุปาทินนกกสังขารและฝ่ายอนุปาทินนกกสังขาร เช่น รู้จักส่วนประกอบต่างๆ ของชีวิต สภาวะของส่วนประกอบเหล่านั้น พร้อมทั้งลักษณะและหน้าที่ของมันแต่ละอย่าง อาทิ การปฏิบัติหน้าที่ของขันธ์ อายตนะ และธาตุต่างๆ ในกระบวนการรับรู้ เป็นต้น และรู้เหตุแห่งความแตกต่างกันของสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น (๕) “*นानาธิมุตติกญาณ*” ปรึกษาหยั่งรู้ธัมมคติ คือ รู้ธัมมาศัย ความโน้มเอียง ความเชื่อถือ แนวความสนใจ เป็นต้น ของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปต่างๆ กัน (๖) “*อินทริยปริปริยัตตญาณ*” ปรึกษาหยั่งรู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทริยของสัตว์ทั้งหลาย คือ รู้ว่าสัตว์นั้นๆ มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา แคล่ไหน เพียงใด มีกิเลสมาก กิเลสน้อย มีอินทริยอ่อน หรือแก่กล้า สอนง่าย หรือสอนยาก มีความพร้อมที่จะตรัสรู้หรือไม่ (๗) “*ฉานาทิสังกิเลสชาติญาณ*” ปรึกษาหยั่งรู้ความเศร้าหมอง ความฟุ้งแผ้ว การออกแห่งฉาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติทั้งหลาย (๘) “*ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ*” ปรึกษาหยั่งรู้อันทำให้ระลึกภพที่เคยอยู่ในหนหลังได้ (๙) “*จตุปปาตญาณ*” ปรึกษาหยั่งรู้จุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม (๑๐) “*อาสวักขยญาณ*” ปรึกษาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้ถึงพร้อมด้วยความเป็นอริยสาวกหรืออริยสาวิกา คือ “ความเป็นอริยบุคคล” ได้แก่ “*โสดาบัน-สกทาคามี-อนาคามี-อรหันต์*” สำหรับความเป็นอริยบุคคลในเบื้องต้นนั้น เรียกว่า “*ปฏิสัมภิทูปัตตะ*” คือ ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยการบรรลุธรรมด้วย “*ปฏิสัมภิทา ๔*” หมายถึง ปัญญาแตกฉานใน ๔ ด้าน ได้แก่ (๑) “*อัตถปฏิสัมภิทา*” ปัญญาแตกฉานในอรรถ (๒) “*ธัมมปฏิสัมภิทา*” ปัญญาแตกฉานในธรรม (๓) “*นิรุตติปฏิสัมภิทา*” ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ (๔) “*ปฏิภาณปฏิสัมภิทา*” ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตก เล่ม ๑ ภาค ๔ - หน้าที่ 243-245 FILE 45) ดังนี้

ใน “*ปฏิสัมภิทา ๔*” นั้น ญาณอันเป็นประเภทในอรรถเพื่อสามารถทำให้แจ้งและกำหนดพร้อมด้วยลักษณะของประเภทแห่งอรรถ ชื่อว่า “*อัตถปฏิสัมภิทา*” ญาณอันเป็นในธรรมเพื่อสามารถทำให้แจ้งและกำหนดพร้อมด้วยลักษณะแห่งประเภทของธรรม ชื่อว่า “*ธัมมปฏิสัมภิทา*” ญาณอันเป็นไปใน

การเข้าใจภาษา (เข้าใจพูด) เพื่อสามารถทำให้แจ้งและกำหนดพร้อมด้วยลักษณะ ชื่อว่า “**นิรุติปฏิสัมภทา**” ญาณอันเป็นไปในปฏิภาณ (ความเลียบแหลม) เพื่อสามารถทำให้แจ้งและกำหนดพร้อมด้วยลักษณะ แห่งประเภทของปฏิภาณ ชื่อว่า “**ปฏิภาณปฏิสัมภทา**” สมดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ความรู้ในอรรถ ชื่อว่า “**อรรถปฏิสัมภทา**” ความรู้ในธรรม ชื่อว่า “**ธัมมปฏิสัมภทา**” ความรู้ในอรรถ ในธรรม ในการเข้าใจภาษา ชื่อว่า “**นิรุติปฏิสัมภทา**” ความรู้ในญาณทั้งหลาย ชื่อว่า “**ปฏิภาณปฏิสัมภทา**” ก็ใน “**อรรถปฏิสัมภทา**” นี้โดยย่อ *ผลของเหตุ* ชื่อว่า “**อรรถ**” เพราะไม่มีทุกข์ และเพราะควรถึงอย่างยิ่ง แต่โดยประเภท “**ธรรม ๕**” อย่างเหล่านี้ คือ (๑) *สิ่งใดๆ ที่อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น* (๒) *ความคับกิเลส* (๓) *คำพูดที่มีประโยชน์* (๔) *วิบาก* (๕) *กิริยา* ชื่อว่า “**อรรถ**” ญาณอันเป็นประเภทในอรรถนั้นของผู้พิจารณาอรรถนั้น ชื่อว่า “**อรรถปฏิสัมภทา**” โดยย่อ *ปัจจัย* (เหตุ-เหตุปัจจัย) ชื่อว่า “**ธรรม**” เพราะปัจจัยนั้นย่อมจัด ย่อมให้ประพุดติและย่อมให้บรรลุถึงประโยชน์นั้นๆ (ผลวิบาก-วิปากปัจจัย) ฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า “**ธรรม**” แต่โดยประเภท “**ธรรม ๕**” อย่างเหล่านี้ คือ (๑) *ความเกิดแห่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง* (๒) *เหตุ* (๓) *อริยมรรค* (๔) *คำที่เป็นภายิต* (๕) *กุศล* ชื่อว่า “**ธรรม**” ญาณอันเป็นประเภทในธรรมนั้นของผู้พิจารณาธรรมนั้น ชื่อว่า “**ธัมมปฏิสัมภทา**” แม้ข้อนี้ท่านก็กล่าวสรุปไว้ว่า (๑) ความรู้ในทุกข์ ชื่อว่า “**อรรถปฏิสัมภทา**” (๒) ความรู้ในทุกข์สมุทัย ชื่อว่า “**ธัมมปฏิสัมภทา**” (๓) ความรู้ในทุกข์นิโรธ ชื่อว่า “**อรรถปฏิสัมภทา**” (๔) ความรู้ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา ชื่อว่า “**ธัมมปฏิสัมภทา**” [หลักจตุอริยสัจจ์]

ฉะนั้น (๑) ความรู้ในเหตุ ชื่อว่า “**ธัมมปฏิสัมภทา**” [หลักปฏิจจสมุปปาท] (๒) ความรู้ในผลของเหตุ ชื่อว่า “**อรรถปฏิสัมภทา**” (๓) ธรรมเหล่าใด เกิดแล้ว เจริญแล้ว เกิดพร้อมแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิดยิ่งแล้ว ปรากฏแล้ว ความรู้ในธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า “**อรรถปฏิสัมภทา**” (๔) ธรรมเหล่านั้น เกิดแล้ว เจริญแล้ว เกิดพร้อมแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิดยิ่งแล้วจากธรรมใด ความรู้ในธรรมนั้น ชื่อว่า “**ธัมมปฏิสัมภทา**” (๕) ความรู้ในชราและมรณะ ชื่อว่า “**อรรถปฏิสัมภทา**” (๖) ความรู้ในเหตุเกิดชราและมรณะ ชื่อว่า “**ธัมมปฏิสัมภทา**” (๗) ความรู้ในการดับชราและมรณะ ชื่อว่า “**อรรถปฏิสัมภทา**” (๘) ความรู้ในชาติ ในภพ ในอุปทาน ในตัณหา ในเวทนา ในผัสสะ ในสพายคณะ ในนามรูป ในวิญญูณ ในสังขารทั้งหลาย ชื่อว่า “**อรรถปฏิสัมภทา**” (๙) ความรู้ในเหตุเกิดสังขาร ชื่อว่า “**ธัมมปฏิสัมภทา**” (๑๐) ความรู้ในการดับสังขาร ชื่อว่า **อรรถปฏิสัมภทา** ความรู้ในปฏิปทาให้ถึงความดับสังขาร ชื่อว่า “**ธัมมปฏิสัมภทา**”

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมรู้ธรรม [นวังคัตถุศาสน์ คือ คำสั่งสอนของพระศาสดา มีองค์ ๕] คือ สุตตะ เคยยะ เวชยาकरणะ คาลา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัပ္ภุตธรรม เวทลละ นี้ท่านเรียกว่า “**ธัมมปฏิสัมภทา**” ภิกษุนั้นย่อมรู้ความแห่งภายิตนั้นๆ ว่านี่เป็นความแห่งภายิตนี้ ฉะนั้น ท่านเรียกว่า “**อรรถปฏิสัมภทา**” กุศลธรรมทั้งหลายเป็นไฉน คือ สมัยใด กามาวจรกุศลจิต ปรารภ รูปารมณ์-รูปธาตุ สัททารมณ์-สัทธาธาตุ คันธารมณ์-คันธธาตุ รสารมณ์-รส

ชาติ โศภณัฐพารมณฺ์-โศภณัฐพชชาติ ฐัมมารมณฺ์-ธรรมชชาติ สหรรคคด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ
เกิดขึ้นแล้ว สมัยนั้น ธรรมเป็นผัสสะ ไม่ฟังชาน (มีจิตเป็นสมาธิ มีปัญญาสมบัติ ย่อมรู้สภาวะที่ไม่
ผิดแผก ไม่คลอนแคลน ได้ลอยบาปกรรมเสียได้ ย่อมบันเทิงใจ ย่อมเบิกบานใจ เกิดปีติโสมนัสขึ้น)
ความรู้ในกุศลธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า “**ฐัมมปฏิสัมภทา**” ความรู้ในวิบากของกุศลธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า
“**อิตถปฏิสัมภทา**” เป็นอาทิ พึงทราบความพิสดารต่อไป

“**ภาษาตามสภาพ**” คือ คำพูดที่เป็นจริง ในอรรถและในธรรมนั้น ความรู้อันเป็นประเภทของภาษา
ถิ่นของสัตว์ทั้งปวง ในการพูด “**ภาษาตามสภาพ**” โดยภาษามคธว่า นี่เป็น “**ภาษาตามสภาพ**” นี้มิใช่
“**ภาษาตามสภาพ**” ดังนี้ ชื่อว่า “**นิรุตติปฏิสัมภทา**” ความรู้ในญาณของผู้พิจารณากระทำญาณ แม้
ทั้งหมดอันเป็นไปแล้วโดยพิสดารด้วยโคจรกิจ (ธรรมเป็นอารมณ์) ในญาณเหล่านั้นตามที่กล่าว
แล้วให้เป็นอารมณ์ ชื่อว่า “**ปฏิภาณปฏิสัมภทา**” ใน “**ปฏิสัมภทาญาณ ๔**” เหล่านี้ อันพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าทรงบรรลุด้วยพระองค์เอง จึงเป็น**สิ่งจริงแท้แน่นอนไม่เป็นอย่างอื่น** เพราะไม่เป็นไปใน
อาการวิปริต โดยไม่คิดในวิสัยของคนนั้นๆ มีอรรถและธรรมเป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า
“**ตถาคต**” เพราะทรงรู้ความแท้จริง แม้ด้วยประการฉะนี้

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้ ทรงเห็น ทรงบรรลุ ตรัสรู้ยิ่งถึงข้อควรแนะนำทั้งปวงนั้น โดยอาการ
ทั้งหมด [กิจในอริยสัจจ ๔ ได้แก่ **ปริญญา-ปหานะ-สังฆิกิริยา-ภาวนา**] จึงดั่งนั้น พระผู้มีพระภาค
เจ้าตรัสรู้ “**อภิไถยธรรม**” เพราะเป็นธรรมที่ควรรู้ยิ่ง ตรัสรู้ “**ปริไถยธรรม**” เพราะเป็นธรรมที่ควร
กำหนดรู้ ตรัสรู้ “**ปหาตัพพธรรม**” เพราะเป็นธรรมที่ควรละตรัสรู้ “**สังฆิกัตัพพธรรม**” เพราะเป็น
ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ตรัสรู้ “**ภาเวตัพพธรรม**” เพราะเป็นธรรมที่ควรทำให้เจริญ โดยที่สมณะ หรือ
พรหมณ์ หรือเทวดา มารพรหมใดๆ ไม่สามารถจะท้วงพระองค์ ด้วยความเป็นธรรมได้ว่า ธรรม
เหล่านั้นพระผู้มีพระภาคเจ้ายังไม่ได้ตรัสรู้ ดังนี้

กล่าวโดยสรุป “**จตุปฏิสัมภทาญาณ**” ของผู้บรรลุถึง “**พระอรหันตชินาสพ**” ที่เรียกว่า “**ปฏิสัมภทปปัตตะ**”
ได้นั้น ต้องมีลำดับความแตกฉานทางปัญญา อันเป็นองค์ความรู้ ดังต่อไปนี้

- (๑) วิปากปัจจัย = “**อิตถปฏิสัมภทา**” คือ ทุกขอริยสัจจ-**ปริญญา**
- (๒) เหตุปัจจัย = “**ฐัมมปฏิสัมภทา**” คือ ทุกขสมุทัยอริยสัจจ-**ปหานะ**
- (๓) อรรถนิยาม = “**นิรุตติปฏิสัมภทา**” คือ ทุกขนิโรธ-**ปรมัตตสัจจะ-สังฆิกิริยา**
- (๔) ญาณทัตตสนะ = “**ปฏิภาณปฏิสัมภทา**” คือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา-**วิปัสสนา-ภาวนา**

ดั่งนั้น ปัญญาเห็นธรรมตามสภาพเป็นจริงนั้น เรียกว่า “**อริยสัจจ ๔**” คือ “**ทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค**” พร้อม
ด้วย “**กิจในอริยสัจจ ๔**” คือ “**ปริญญา-ปหานะ-สังฆิกิริยา-ภาวนา**” นั้น ย่อมกลายเป็นที่รวมประชุมกันแห่ง
ปัญญา ที่เรียกว่า “**ปัญญาแตกฉานโดยจตุปฏิสัมภทาญาณ**” อันถือเป็นปัญญารอบรู้ด้วยสมถผลและ

วิปัสสนาผลที่เป็น “สหชาตธรรม” หรือ “สัมปยุตตธรรม” ที่เรียกอีกอย่างว่า “ธรรมสามัคคี” ความพร้อมเพรียงขององค์ธรรม องค์ธรรมทั้งหลายที่เกี่ยวข้องทุกอย่างทำกิจหน้าที่ของแต่ละอย่างๆ พร้อมเพรียงและประสานสอดคล้องกัน ให้สำเร็จผลที่เป็นจุดหมาย เช่น ในการบรรลุมรรคผล เป็นต้น ฉะนั้น การเกิดปัญญาแตกฉาน “จตุปฏีสัมภิทาญาณ” นั้น ย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลายแห่ง “ธรรมกาย” ทั้งหมด [ที่ประชุมธรรมทั้งหลาย] และนับเป็นการเข้าถึง “สัมมปปีติ” คือ ความเป็นผู้ดื่มด่ำในธรรม หรือความเป็นผู้จำแนกแยะธรรมทั้งหลาย ได้อย่างน่าอัศจรรย์ใจยิ่ง [โยนิโสมนสิการในวิปัสสนาภูมิ] คือ การตรัสรู้ธรรมอย่างแท้จริง ด้วยปัญญาญาณทั้งปวง แต่อย่างไรก็ตาม ในการบำเพ็ญเพียรภาวนานั้น ควรจะสอดคล้องกับหลักใหญ่ในพุทธโอวาททั้ง ๓ ได้แก่

- (๑) สพุพปาปสฺสอกรณิ “ไม่ทำความชั่วทั้งปวง”
- (๒) กุสลสฺสุปสมฺปทา “ทำความดีให้เพียบพร้อม”
- (๓) สจิตฺตปริโยทปนํ “ทำใจของตนให้สะอาดบริสุทธิ์”

ถึงแม้จะลู่ถึงปัญญาแตกฉานดีเพียงใดก็ตาม ถ้าเป็นปฏิปักษ์กับหลักใหญ่ในการปฏิบัติตนแห่งพุทธโอวาททั้ง ๓ ข้อ ดังกล่าวข้างต้นนี้ ก็หมายถึงจุดอวสานของการปฏิบัติธรรม ซึ่งจะกลายเป็นเรื่อง “อธรรม” ไปในทันที นั่นคือ “อวิชา-โมหะ” ไม่ใช่ “วิชาและจรณะ” อย่างแน่นอน หรือจะเรียกว่า “มิจฉาทิฏฐิ-มิจฉาญาณ” อันสวนทางกับแนวทางสายกลางแห่ง “มัชฌิมาปฏิปทา” ที่ประกอบด้วยข้อประพฤติปฏิบัติด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” ที่หมายถึง ภาวะที่ถูกต้องหรือสิ่งที่ถูกต้อง ที่เรียกว่า “สัมมัตตะ ๑๐” ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ-สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ-สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ-สัมมาญาณ-สัมมาวิมุตติ นอกจากนี้ ยังต้องสัมปยุตต์ความยอดเยี่ยม สิ่งที่ยอดเยี่ยม หรือภาวนอันยอดเยี่ยมด้วย “อนุตตรियะ ๓” ในกรณีต้องพึงพาตนเองเป็นพิเศษ ได้แก่ (๑) “ทัตสฆานุตตรियะ” การเห็นอันเยี่ยม ได้แก่ ปัญญาอันเห็นธรรม หรืออย่างสูงสุด คือ “การเห็นนิพพาน” ด้วยอรรถธรรมในประโยชน์สูงสุดแห่งการปฏิบัติธรรมของตน (๒) “ปฏิบัติธานุตตรियะ” การปฏิบัติอันเยี่ยม ได้แก่ การปฏิบัติธรรมที่เห็นแล้ว ที่เป็นไปตามแนวทางสายกลางแห่งหลักมัชฌิมาปฏิปทา โดยกล่าวให้ง่าย คือ หมายเอาความถึงพร้อมด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” และ (๓) “วิมุตตานุตตรियะ” การพ้นอันเยี่ยม ได้แก่ ความหลุดพ้นอันเป็นผลแห่งการปฏิบัติ นั่นคือ ความหลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง ความเป็นอิสระจากพันธทั้งปวงหรือวิวัฏฏะ ที่เรียกว่า “นิพพาน” ดังเช่น พระปริชาหยั่งรู้ถึงความตรัสรู้ด้วยตนเอง โดยขออันยอดเยี่ยมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่เรียกว่า “พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ” และอริยสาวกแห่งตถาคตพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ยังลู่ถึงความตรัสรู้ได้ดีแล้ว และได้กลายเป็น “พระอรหันตปัจฉิมสาวกเจ้า” ทั้งหลาย ย่อมอาศัยอำนาจแห่งธรรมสามัคคีด้วย “เจโตวิมุตติ” และ “ปัญญาวิมุตติ” เป็นสัมมาปฏิปทาอันสำคัญยิ่ง.

